

کارکرد فرهنگی مسجد تراز انقلاب اسلامی

بشیر خالقی پور^۱

اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب؛ الگوی نظام انقلابی تمدن ساز

International Conference on the Second Step of the Revolution

چکیده

از دیرباز مسجد به عنوان مأمونی برای ارتباط مسلمانان و مناجات با پروردگار شناخته می شده است. این نهاد مقدس که در آیات و روایات مکرراً (نسبت) به بنا کردن، حفظ، حراست و بازسازی اش توصیه شده است، کارکردهایی مضاعف تر از برگزاری نماز جماعت دارد؛ به نحوی که در طول تاریخ منشأ تأثیراتی کلان در ساختارهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده است. کارکرد فرهنگی یکی از کارکردهای مسجد است که در نظام و حاکمیت اسلامی به طور وسیعی به آن تأکید شده است. هرچند در سالهای اخیر با ایجاد تحولات اجتماعی، به کارکرد فرهنگی کمتر توجه شده است، در فرایند تمدن سازی انقلاب اسلامی، مسجد به مثابه رکنی محوری در راستای جهت دهی و هم گرایی فرهنگی معرفی می شود که باید با ارائه الگوی اقتضایی متقنی، دارای چنین ویژگی هایی شود. الگوی مسجد تراز انقلاب اسلامی، با احیای کارکرد فرهنگی این نهاد و مشارکت مؤثر نمازگزاران محقق می شود. در این مقاله تلاش می شود به ابعاد نظری این الگو با تمرکز بر کارکردهای فرهنگی مسجد پرداخته، و جایگاه محوری مسجد در تثبیت و تداوم انقلاب اسلامی ذیل بیانیه گام دوم تبیین شود. به این منظور با استفاده از روش تحلیل مضمون، به شناسایی مضامین سازمان دهنده و فراگیر اقدام و شبکه مضامین ارائه می شود.

واژگان کلیدی

مسجد تراز انقلاب اسلامی، بیانیه گام دوم، کارکرد فرهنگی، الگوی اقتضایی.

مقدمه

مسجد به عنوان نهادی با دیرینه‌ای صدها ساله، از نهادهای مؤثر مذهبی است که در زیست بوم فرهنگی و اجتماعی شهری ساخت یافته و دارای حیاتی مستمر است. کارکردهای مسجد را می‌توان با رویکردهای جامعه‌شناختی (تحلیل مسجد به مثابه نهاد اجتماعی و پیوند آن با جامعه)، رویکردهای سیاست‌گذارانه (تحلیل کارکردهای سیاستی مسجد)، رویکرد دینی (تحلیل کارکرد مسجد از جنبه معارف اسلامی) و سایر رویکردها بررسی کرد؛ همان‌طور که مسجد در ادوار تاریخی مرکز جریان‌های مختلف مردمی بوده و تحولات گسترده‌ای را این نهاد در سطح جامعه رقم زده، که در دهه‌های اخیر پیروزی انقلاب اسلامی ایران و دفاع مقدس، بخشی از خدمات مسجد به جامعه بوده است. نقش مسجد در حوزه‌های مختلف ذیل کارکردهای متعدد آن قابل بررسی است و آنچه در این مجال حائز اهمیت است، تمرکز بر کارکرد فرهنگی آن می‌باشد. مسجد اساساً بنای فرهنگی است که انتظاراتی معروف و ناشناخته در عرف دارد و هریک از انتظارات، مسئولیت‌هایی را ایجاد می‌کند. در این پژوهش با تمرکز بر محور فرهنگ محله، به کارکردهای مسجد توجه و با تأکید بر توصیه‌های هفت‌گانه موجود در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، به کارکردهای فرهنگی مسجد و ذکر برخی ایده‌های مربوط اشاره می‌شود.

مسجد فرهنگ محور

کارکرد فرهنگی مسجد در فضایی فرهنگ‌مدار شکل می‌گیرد و تا زمانی که تصمیم‌سازان کشوری یا امنای مسجد، ارتباط این مکان با فرهنگ را ناممکن یا دور ببینند، کمتر می‌توان از مسجد انتظار نقش‌آفرینی فرهنگی داشت. بنابراین «مسجد فرهنگ محور» دارای کارکردهای فرهنگی است که برای شناخت آنها لازم است ابتدا به فهم درست و مشترکی از «فرهنگ» دست یافت.

مفهوم فرهنگ در حوزه علوم اجتماعی به تعابیر گوناگونی مطرح و تفسیر شده و تعریف و تحلیل آن همواره متخصصان و صاحب‌نظران عرصه سیاست‌گذاری را با دشواری‌هایی روبه‌رو کرده است. اینکه فرهنگ چیست، چگونه شکل می‌گیرد و فهم از آن در حیطه طراحی مسجد تراز چه کمکی به ما می‌کند و چه کارکردهایی را به ارمغان می‌آورد، پرسش‌هایی است

که پاسخ به آنها در نوع برنامه‌ریزی برای طراحی مسجد تراز حائز اهمیت است. در واقع نوع نگاه ما به عرصه فرهنگ و تعریف از فرهنگ است که ساختار اصلی رویکرد اصلی مان را شکل می‌دهد. هرچند عده‌ای فرهنگ را مفهومی تعریف‌ناپذیر می‌دانند، اندیشمندان تلاش کرده‌اند در مسیر مفاهمه حداکثری و ایجاد فضای گفت‌وگو در حوزه فرهنگ، ابتدا به تعریفی مشخص از آن دست یابند. بنابراین تعاریف متعدد و متنوعی از فرهنگ و از منظرهای مختلفی ارائه شده است.

پارسونز فرهنگ را سیستم‌های الگوشده یا سازمان‌یافته‌ای از نمادها که تحت جهت‌گیری‌های کنش و اجزای درونی‌شده شخصیت افراد و الگوهای نهادی‌شده سیستم اجتماعی درآید تعریف می‌کند. اشتراوس فرهنگ را کلیت یک پارچه‌ای می‌داند که افراد گوناگون را در یکدیگر جمع کرده و هویتی وحدت‌بخش به آنها داده است. تیلور مجموعه‌ای پیچیده شامل دانش‌ها، باورها، هنر، اخلاقیات، حقوق، آداب و توانایی‌هایی را که انسان به‌عنوان عضو جامعه دارد فرهنگ می‌خواند و وایت آن را سازمان‌پدیده‌ها، کنش‌ها، ابزارها، باورها و معرفت‌ها، احساسات، طرز تلقی و ارزش‌ها که به استفاده از نمادها وابسته است می‌داند. در طبقه‌بندی کلی می‌توان تعاریف ارائه‌شده در خصوص فرهنگ را در دو دسته «تعاریف عام فرهنگ» و «تعاریف خاص فرهنگ» جای داد. در تعریف فرهنگ به معنای «عام» آن، تعابیر متعددی بیان شده است. به نظر گیدنز، فرهنگ در این معنا به مجموعه «شیوه زندگی» اعضای جامعه اطلاق می‌شود و چگونگی لباس پوشیدن آنها، رسم‌های ازدواج و زندگی خانوادگی، الگوهای کسب و کار، مراسم مذهبی و سرگرمی‌ها و اوقات فراغت، همه را دربرمی‌گیرد. همچنین شامل کالاهایی می‌شود که تولید می‌کنند. فرهنگ به شیوه زندگی اعضای جامعه‌ای معین، یعنی به آداب‌ورسوم آنها، همراه با کالاهای مادی که تولید می‌کنند مربوط می‌شود (گیدنز، ۱۳۷۸: ۵۶). مک اینتایر فرهنگ را شیوه و مکتب زندگی می‌داند که در طول تاریخ و به‌صورت اجتماعی تشکیل شده است. نسل‌های مختلف به انتقال خیرها و فضیلت‌ها به نسل‌های آینده می‌پردازند و هر فرد برای رسیدن به خیر، باید از طریق بستری اقدام کند که بخشی از زندگی وی (فرهنگ وی) را تشکیل دهد و این پی‌جویی خیرها در طول نسل‌ها ادامه می‌یابد. این امر، هم درباره فضیلت‌ها و خیرهای درونی^۱ شیوه‌های عمل و هم خیرهای زندگی محقق می‌شود (مک اینتایر، ۲۰۰۷م: ۲۸۴، به

نقل از: تسوکاس و چیا، ۱۳۹۳: ۱۴۴). در واقع معرفی فرهنگ به عنوان شیوه زندگی، مفهوم انسان‌شناسانه‌ای بود که بر لزوم تفسیر اشکال گوناگون فرهنگ تأکید می‌کرد. مفهوم «روش زندگی» به تدریج تکثر پیدا کرد و در میان اقلیت‌هایی گسترش یافت که خرد فرهنگ‌ها، قومیت‌ها و مهاجران را بازنمایی می‌کردند.

اما در تعریف فرهنگ به معنای «خاص» آن، به «کارکردهای فرهنگ» در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، ارتباطی، دینی، امنیتی و... توجه می‌شود. بنابراین می‌توان به کاربردهای فرهنگ در معانی متنوع و متعددی اشاره کرد. برای مثال از فرهنگ عامه و فرهنگ نخبگان، فرهنگ جوانان و فرهنگ زنان، فرهنگ‌های شهرها و قومیت‌ها و اقلیت‌ها، فرهنگ علمی، فرهنگ دینی، فرهنگ ترافیک، فرهنگ تغذیه، فرهنگ سلامت، فرهنگ فناوری‌های هوشمند و... سخن به میان می‌آید. کوش معتقد است هر نظام سیاسی با نظامی از ارزش‌ها و تصورات یا به بیانی دیگر با فرهنگی که خاص جامعه‌ای مشخص است پیوستگی دارد (کوش، ۱۳۹۲: ۱۶۵-۱۶۸).

تعریف فرهنگ به مثابه روش و شیوه زندگی می‌تواند ابزاری هنجاری جهت طراحی الگوی مسجد تراز انقلاب اسلامی در مسیری فرهنگ‌مدار باشد و می‌توان کارکردهای فرهنگی مسجد را در دو سطح کارکردهای عام و خاص بررسی کرد. کارکردهای فرهنگی عام مسجد به شاخص‌های فرهنگ عمومی مسجد می‌پردازد و کارکردهای خاص به ضرورت‌های فرهنگی محله مد نظر که مسجد در آن مستقر است اشاره دارد. همان‌گونه که پس از بررسی تاریخ صدر اسلام می‌توان به این نتیجه رسید که این نهاد مذهبی ضمن اهمیت فزاینده در کلیت ساختار جامعه نبوی، علاوه بر کارکرد عبادی و معنوی، مجموعه‌ای از همه کارکردها را در ابعاد مختلف همچون کارکرد فرهنگی و مرکز حل مشکلات اجتماعی جامعه عهده‌دار شده است، امروز نیز می‌توان این موهبت الهی را در مسیر اصلاح فرهنگ عمومی و خط‌مشی‌گذاری به کار بست. نکته حائز اهمیت آن است که کارکرد فرهنگی مسجد، توجه به مسائل خاص و اقتضایی آن محله است که باید با رویکرد فرهنگی و با سازکاری مسجد محور مرتفع شود.

کارکرد فرهنگی مسجد تراز

زمانی که بحث از کارکردهای نهاد یا سازمان می‌شود، لاجرم توجه به بعد کالبدی آن معطوف می‌شود و این در حالی است که هر نهادی متشکل از مجموعه‌ای از اجزای منسجم است که مبتنی بر بخش‌های نرم و سخت شکل داده شده است. بنابراین ضرورت دارد که یک نهاد یا سازمان را با رسالت‌ها و اهداف، منابع مادی و معنوی، ساختار و فرایندها و درنهایت شکل ظاهری آن شناخت و کارکردهای آن را با این رویکرد شناسایی کرد. «مسجد» نهاد یا سازمانی است که با اجزای آن یعنی اهداف، نمازگزاران، هیئت امنا، امام جماعت، ساختمان مسجد، محله و بخش‌های دیگر مرتبط با آن شناخته می‌شود.

نمازگزاران مساجد بخشی از شهروندانی هستند که در بستر جامعه و با مسائل مشترک درگیرند. کارکرد فرهنگی عام مسجد مربوط به کلیت فرهنگ جامعه و شهر است و کارکرد فرهنگی خاص آن باید بر پایه مسائل خاص نمازگزاران مسجد و مجاوران مسجد (اهالی محله به‌عنوان نمازگزاران بالقوه) تعریف شود. مثلاً مسجدی که در یکی از محله‌های حاشیه شهر مستقر است، در بستر فرهنگی متفاوتی با مسجدی است که در محله مرکزی یا شمال شهر قرار دارد. این تفاوت زمینه حاصل تمایز در مسائل نمازگزاران و مجاوران مسجد است. آنچه در این پژوهش مورد نظر است ارائه الگویی برای مسجد تراز انقلاب اسلامی است که به کارکردهای فرهنگی مسجد در قبال هر دو جنبه فرهنگ عمومی و حوزه‌های فرهنگی خاص که به فرهنگ مضاف تعبیر می‌شود بپردازد. در هر دو مورد باید مبتنی بر مسائل موجود و عینی پیش رفت و با شناسایی توأمان مسائل کلان فرهنگی و مسائل اقتضایی محله که با فرهنگ‌سازی قابلیت ارائه راهکار وجود دارد، بر طراحی و اجرای الگو تمرکز کرد. کارکرد فرهنگی مسجد تراز انقلاب اسلامی تلفیقی از نمایش آرمان‌های انقلاب اسلامی در حوزه فرهنگ و راهکارهایی مطلوب برای مسائل جاری نمازگزاران و شهروندان با رویکردی فرهنگی است.

به‌طور کلی شکل‌بخشی هویت‌های جمعی مسلمانان، شکل‌دهی به هویت مذهبی مشترك و بازتولید آن، ایجاد انسجام و هم‌بستگی اجتماعی، کمک در جامعه‌پذیری، نقش‌آفرینی در انتقال موارث و ارزش‌های فرهنگی، بسترسازی جهت عمومیت‌یابی فرهنگ شورا، ایجاد روح تعاون و همکاری، تقویت حوزه عمومی و قوام‌بخشی به آن، افزایش

آگاهی‌های اجتماعی و فرهنگی، مقاوم‌سازی ابعاد فرهنگی و ارزشی جامعه، آگاهی‌بخشی به افراد درباره تهاجمات فرهنگی و...، از کارکردهای مهم فرهنگی - اجتماعی مسجد به‌شمار می‌آید. از این رو، طبعاً توجه به ابعاد فرهنگی و اجتماعی نهاد مسجد و اتخاذ رویکرد سیاسی به آن بسیار ضروری و حیاتی می‌نماید. به‌منظور طراحی کارکرد فرهنگی مسجد تراز مبتنی بر آرمان‌های انقلاب اسلامی، به تفسیر توصیه‌های «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» بر اساس بیانات امام خمینی؛ و مقام معظم رهبری پرداخته، و مؤلفه‌های کارکردی آن در حیطه فرهنگ استخراج می‌شود. در ادامه با اشاره به برخی مسائل شهری، به ایده‌هایی برای حل این مسائل با تمرکز بر مؤلفه‌های احصاشده توجه می‌شود. تلاش پژوهشگر آن است که بتواند ایده‌هایی را مطرح کند که با ساختار مسجد سنخیت داشته و مسجد ظرفیت اجرایی و بهره‌برداری آنها را دارا باشد.

توصیه‌های بیانیه گام دوم

به‌منظور استناد مباحث مسجد تراز به مبانی انقلاب اسلامی، با رویکردی فرهنگی به تحلیل توصیه‌های مدنظر مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی توجه، و ذیل هر یک از توصیه‌های هفت‌گانه، مباحث فرهنگی مرتبط با آن در جدول زیر تدوین و ارائه شد.

جدول شماره ۱: رویکرد فرهنگی به توصیه‌های بیانیه گام دوم

ردیف	موضوع توصیه	متن توصیه (کدها)	مفاهیم پایه	مفاهیم سازمان‌دهنده	مفاهیم فراگیر
۱	علم و دانش	<p>دانش آشکارترین وسیله عزت و قدرت یک کشور است. روی دیگر دانی، توانایی است. دنیای غرب به برکت دانش خود بود که توانست برای خود «ثروت و نفوذ و قدرت» دوپست‌ساله فراهم کند. غرب با وجود تهی‌دستی در بنیان‌های اخلاقی و اعتقادی، با تحمیل سبک زندگی غربی به جوامع عقب‌مانده از کاروان علم، اختیار سیاست و اقتصاد آنها را به دست گیرد. ما اکنون حرکت را آغاز کرده و با شتاب پیش می‌رویم، ولی این شتاب باید سال‌ها با شدت بالا ادامه یابد تا آن عقب‌افتادگی جبران شود. این‌جانب همواره به دانشگاه‌ها و دانشگاهیان و مراکز پژوهش، قاطع و جدی در این باره تذکر و هشدار و فراخوان داده‌ام، ولی اینک «مطلبه عمومی» من از شما جوانان آن است که این راه را با احساس «مسئولیت» بیشتر و همچون یک «جهاد» در پیش گیرید. سنگ بنای یک انقلاب علمی در کشور گذاشته شده و این انقلاب، شهدایی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است. به‌پا خیزید و دشمن بدخواه و کینه‌توز را که از جهاد علمی شما به‌شدت بیمناک است ناکام سازید.</p>	<p>علم؛ عامل اقتدارآفرینی ترویج فرهنگ علم‌آموزی در مساجد</p> <p>ترویج فرهنگ «ما می‌توانیم» با تأکید بر دانش‌افزایی در مساجد ضرورت افزایش سرعت دانش‌افزایی مطالبه عمومی ترویج فرهنگ دانش‌افزایی و جهاد علمی</p> <p>جهاد علمی و دانش‌افزایی به‌منابه مسئولیت فرهنگی تأکید بر جهاد علمی در مسیر انقلاب علمی</p>	<p>فرهنگ دانش‌افزایی</p> <p>جهاد علمی</p> <p>اقتدار علمی</p> <p>مسئولیت دانش‌افزایی</p>	<p>اقتدار علمی</p> <p>اقتدار فرهنگی</p>

<p>۲</p>	<p>معنویت و اخلاق</p>	<p>معنویت به معنای برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است. اخلاق به معنای رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راست‌گویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکوست. معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است. بودن معنویت و اخلاق محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند. رشد شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است. این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید. پس حکومت‌ها نمی‌توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند. حکومت‌ها باید به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند. نهادهای اجتماعی باید با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه معقول بستیزند.</p>	<p>فهم و تبیین دقیق معنا و مصادیق معنویت فهم و تبیین دقیق معنا و مصادیق اخلاق ضرورت برنامه‌ریزی و خط‌مشی‌گذاری فعالیت‌ها مبتنی بر اخلاق و معنویت در جامعه و مسجد شناسایی دستاوردهای اخلاق و معنویت در فعالیت‌ها و کلیت زندگی جهاد اخلاقی و معنوی رویکرد هنجاری به ترویج اخلاق و معنویت تأکید بر زمینه‌سازی دولت برای نقش‌آفرینی نهادهای اجتماعی در جهاد اخلاقی و معنوی مسئولیت مسجد (مؤثرترین نهاد معنوی اجتماعی): ترویج اخلاق و معنویت و مبارزه با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه معقول</p>	<p>تبیین معنویت و اخلاق برنامه‌ریزی معنوی و اخلاقی جهاد اخلاقی و معنوی نقش‌آفرینی مسجد مسئولیت مسجد در جهاد اخلاقی و معنوی</p>	<p>اقتدار معنوی</p>
<p>۳</p>	<p>اقتصاد</p>	<p>فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. راه‌حل مشکلات اقتصادی، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی است. اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است و علت تحریم هم مقاومت ضد استکباری و تسلیم نشدن در برابر دشمن است، پس راه‌حل، زانو زدن در برابر دشمن و بوسه زدن بر پنجه گرگ است»، خطایی نابخشودنی است.</p>	<p>تأثیر اقتصاد بر امور مادی و معنوی مردم اصلاح وضع معیشتی؛ وسیله دستیابی به اهداف ترویج فرهنگ اصلاح الگوی مصرف، فرهنگ تولید، فرهنگ کارآفرینی، فرهنگ حمایت از کالای ایرانی ترویج فرهنگ استکبارستیزی در اقتصاد ترویج فرهنگ مقاومت و ایمان به راه‌های درون‌زا و داخلی برای افکار عمومی</p>	<p>رابطه اقتصاد و معنویت اقتصاد؛ وسیله رسیدن به اهداف فرهنگ اقتصاد مقاومتی (عامل اقتدار) فرهنگ کشف راه‌حل‌های درون‌زا</p>	<p>اقتدار اقتصادی (فرهنگ اقتصاد مقاومتی) اقتدار فرهنگی</p>

<p>۴</p>	<p>عدالت و مبارزه با فساد لازم و ملزوم یکدیگرند. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده چرکین کشورها و نظام‌ها و اگر در بدنه حکومت‌ها عارض شود، زلزله ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنهاست؛ و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنایی‌تر از مقبولیت اجتماعی است، بسیار جدی‌تر و بنیانی‌تر است. خطر بروز این تهدید وسوسه مال و مقام و ریاست در جمهوری اسلامی هم که روزی مدیران و مسئولانش مسابقه زهد انقلابی و ساده‌زیستی می‌دادند، هرگز بعید نبوده و نیست. ایجاب می‌کند که دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه حضور دائم داشته باشد و به معنای واقعی با فساد مبارزه کند. به‌ویژه در درون دستگاه‌های حکومتی. دستگاه‌های نظارتی و دولتی باید با قاطعیت و حساسیت، از تشکیل نطفه فساد «پیشگیری» و با رشد آن «مبارزه» کنند. این مبارزه نیازمند انسان‌هایی باایمان و جهادگر و منبع‌الطبع با دستانی پاک و دل‌هایی نورانی است. برای اجرای شایسته آن، چشم‌امید به شما جوان‌هاست؛ و اگر زمام اداره بخش‌های گوناگون کشور به جوانان مؤمن و انقلابی و دانا و کاردان سپرده شود، این امید برآورده خواهد شد، ان‌شاءالله.</p>	<p>توامانی و همراهی فرهنگ عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد</p> <p>افزایش مشروعیت نظام با ترویج فرهنگ عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد</p> <p>ضرورت کادرسازی برای برپایی عدالت اجتماعی</p> <p>ضرورت اقدامات مردمی در جهت مبارزه با فساد در همه اشکال آن</p> <p>ضرورت اقداماتی مردمی برای رفع محرومیت‌ها ترویج فرهنگ پیشگیری از فساد</p> <p>فرهنگ‌سازی برای مطالبه عمومی در جهت مبارزه با فساد</p> <p>فرهنگ تربیت و ترغیب جوانان مؤمن و جهادگر برای جهاد با فساد</p>	<p>رابطه عدالت و مبارزه با فساد</p> <p>فرهنگ عدالت‌خواهی و مبارزه با فساد</p> <p>کادرسازی</p> <p>محرومیت‌زدایی</p>	<p>اقتدار اقتصادی</p> <p>اقتدار ملی</p>
<p>۵</p>	<p>استقلال ملی به معنای آزادی ملت و حکومت از تحمیل و زورگرایی قدرت‌های سلطه‌گر جهان است. آزادی اجتماعی به معنای حق تصمیم‌گیری و عمل کردن و اندیشیدن برای همه افراد جامعه است. استقلال و آزادی هر دو از جمله ارزش‌های اسلامی‌اند و این هر دو عطیه الهی به انسان‌هاست و هیچ‌کدام تفضل حکومت‌ها به مردم نیستند. حکومت‌ها موظف به تأمین استقلال و آزادی‌اند. منزلت آزادی و استقلال را کسانی بیشتر می‌دانند که برای آن جنگیده‌اند. ملت ایران با جهاد چهل‌ساله خود از جمله آنهاست. استقلال و آزادی کنونی ایران اسلامی، دستاورد بلکه خون‌آورد صد‌ها هزار انسان والا و شجاع و فداکار است.</p>	<p>ضرورت تبیین دقیق و درست معنای آزادی معنوی و آزادی اجتماعی</p> <p>ضرورت تبیین دقیق و درست معنای استقلال</p> <p>فرهنگ‌سازی مطالبه عمومی و همیشگی آزادی و استقلال</p> <p>برپایی و ترویج کرسی‌های آزاداندیشی</p>	<p>تبیین استقلال و آزادی</p> <p>مطالبه عمومی استقلال و آزادی</p>	<p>اقتدار ملی</p>

<p>۶</p>	<p>عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن</p>	<p>عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن، این هر سه، شاخه‌هایی از اصل «عزت، حکمت و مصلحت» در روابط بین‌المللی‌اند. اینها جز با شجاعت و حکمت مدیران جهادی به دست نمی‌آمد. سردمداران نظام سلطه نگران‌اند؛ پیشنهادهاى آنها عموماً شامل فریب و خدعه و دروغ است. امروز ملت ایران علاوه بر امریکای جنایت‌کار، تعدادی از دولت‌های اروپایی را نیز خدعه‌گر و غیر قابل اعتماد می‌داند. دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با آنها با دقت حفظ کند، از ارزش‌های انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب‌نشینی نکند. از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد و در همه‌حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد و حکیمانه و مصلحت‌جویانه و البته از موضع انقلابی، مشکلات قابل حل خود را با آنان حل کند.</p>	<p>ترویج منظومه فکری عزت، حکمت، مصلحت استکبارستیزی تقویت فرهنگ و روحیه استکبارستیزی آموزش و فراگیری زبان‌ها و برقراری ارتباط دوستی با ملت‌های مسلمان فرار از روزمرگی و تمرین بلندمدت و راهبردی اندیشیدن و برنامه‌ریزی تقویت ارتباط مؤثر و فن بیان</p>	<p>عزت حکمت مصلحت استکبارستیزی ارتباطات مؤثر میان فرهنگی اندیشه راهبردی</p>	<p>اقتدار ملی اقتدار فرهنگی</p>
<p>۷</p>	<p>سبک زندگی</p>	<p>تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیاده‌های بی‌جبران اخلاقی و اقتصادی و دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است. مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم‌امید در آن به شما جوان‌هاست.</p>	<p>مقابله با مظاهر تمدن غرب شناسایی و ترویج مظاهر تمدن اسلامی و ایرانی (سبک زندگی اخلاقی و معنوی) اقدامات ناظر به رفع نیاز عمومی با رویکرد تمدن دینی</p>	<p>مبارزه تمدنی تمدن‌سازی نوین اسلامی</p>	<p>اقتدار فرهنگی</p>

باتوجه به مضامین فراگیر استخراج‌شده از سیاق توصیه‌های بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و در جمع‌بندی کلی می‌توان کارکرد فرهنگی مساجد را ذیل مسئولیت ساخت و تقویت «اقتدار معنوی» و «اقتدار فرهنگی» در سطح جامعه و شهر تلقی کرد. واقعیت اقتدار معنوی در حصول حس قدرت درونی حاصل از تمسک به معنویات و مبانی اسلامی در قلب و جان آحاد جامعه و اقتدار فرهنگی در ایجاد قدرت فراگیر هنجاری و ارزشی در فضای باورها و فرهنگ عمومی جامعه، نمایانگر خواهد بود و مساجد به‌عنوان پایگاه اصلی ترویج و تثبیت این دو مهم نقشی اساسی دارند. فرهنگ‌سازی در حوزه‌های اقتصادی و هویت ملی که به اقتدار اقتصادی و ملی می‌انجامد، بخشی از آثار داشتن رویکردی فرهنگی به مسجد است. در ادامه پس از تعریف مسئولیت فرهنگی مسجد، با تمرکز بر فرمایش‌های امام خمینی؛ و بیانات مقام معظم رهبری، به شرح هریک از چهار مسئولیت مذکور پرداخته می‌شود.

مسئولیت فرهنگی مسجد

مسجد به‌عنوان خانه خدا و محل رشد و تعالی روحی بندگان اوست. اگر هدف زندگی انسان کسب فضایل بندگی خدا و تکامل در مسیر خلیفه الهی باشد، باید در پایگاه‌ها و سنگرهایی برای جهاد در مسیر الهی مستقر شود که ساختار و هدف شکل‌گیری‌اش همین هدایت‌گری باشد و انسان علاوه بر حفظ خود و خانواده‌اش، دین و مسئولیت خود را به نعمت هدایت در سطح جامعه ادا کند. مسجد مأمونی برای ادای مسئولیت‌های مهم است که چنانچه با این رویکرد به آن نگاه شود، مسئولیت‌های ذیل کارکردهای مسجد را نباید از هیچ‌کس جز خود نمازگزاران و اهالی مسجد مطالبه کرد.

مسئولیت در مقابل حقوق است. هدایت نعمت و حقی است بر ذمه مسلمانان که در برابر آن مسئولیت دارند. چنانچه این مسئولیت به‌خوبی تبیین شود، می‌توان به یکی از ابعاد آن یعنی توجه به خانه خدا در همه جنبه‌هایش نگرست و کارکردهای متنوع و مؤثری از مسجد حاصل کرد و آن را از وضعیت مهجوریت فعلی رهانید و مسجد را به پایگاهی پرنشاط برای تلاش و جهاد مستمر در طول زندگی تبدیل کرد و این ایده را در همه حوزه‌های سیاستی ترویج نمود. ضمناً باید احیای کارکرد مسجد را مسئولیتی همگانی و ضروری تعریف کرد و نه حقی که باید عده‌ای خاص و به‌صورت حق‌الزحمه‌ای آن را اجرا کنند. حال پرسش این است که مسئولیت به چه معناست و چگونه محقق می‌شود.

معنای تحت‌اللفظی مسئولیت در فرهنگ‌های لغت به معنای ضمانت، ضمان، تعهد، مؤاخذه و مسئولیت داشتن به معنای مسئول بودن، متعهد بودن و موظف بودن است (دهخدا، بی‌تا). فرهنگ فارسی معین مسئولیت را آنچه انسان عهده‌دار و مسئول آن باشد، معنا کرده است (معین، ۱۳۹۲). همچنین در فرهنگ فارسی عمید مترادف سرپرستی و عهده‌دار وظایف، اعمال و افعال شدن قرار گرفته است (عمید، ۱۳۷۵). در فرهنگ لغت آکسفورد مسئولیت تعهدی اخلاقی برای درستی رفتار و موارد مربوط به آن تعریف شده است. مسئولیت به داشتن وظیفه برای مقابله با چیزی یا کنترل بر فردی اطلاق می‌شود. همچنین به وضعیت پاسخ‌گو بودن در خصوص کاری یا مقصر بودن نیز اشاره دارد (فرهنگ لغت آکسفورد). بنابراین معنای کلی مسئولیت یا مسئولیت‌پذیری به مفهوم «وظیفه‌شناسی» در قبال تعهدات و پاسخ‌گو بودن اشاره دارد، اما معنای اصطلاحی واژه مسئولیت در منابع

با تمرکز بر حوزه‌های سیاست‌گذاری فرهنگی، این‌گونه بیان شده است: «مسئولیت تعهد داوطلبانه برای ایفای وظایف شفاف و غیرشفافی است که انتظارات جامعه به‌طور قراردادی بر عهده آن نهاده است» (فالک و هبلش، ۲۰۰۷م: ۲۴۷). در واقع مسئولیت‌پذیری نوعی احساس تعلق و پیوند به دیگران و کلیت جامعه و حساس بودن به سرنوشت آنهاست. این احساس مسئولیت موجب می‌شود فرد و سازمان منافع خود را در گرو تأمین منافع اجتماعی تصور کنند (جورابلو و همکاران، ۱۳۹۵). از نظر کانت، این مسئولیت تکلیف اوست و به معنای اطاعت از قانون اخلاقی است (سالیوان، ۱۳۷۰، به نقل از: ذکاوتی، ۱۳۸۷).

کانت معتقد است انسان معمولاً هنگام تفکر در باب اخلاق، مفهوم تکلیف اخلاقی را مفهومی مطلق می‌داند. مسئله تکلیف ربطی به پسند ما یا احساساتمان درباره کارها ندارد. بنابراین اصول اخلاقی، هم مطلق است و هم به‌طور یکسان شامل حال همگان می‌شود (هولمز، ۱۳۸۲: ۲۲۴-۲۲۵). مسئولیت در قبال مسجد امری اخلاقی و دینی است، اما اخلاقی بودن این تکلیف، به معنای کم‌اهمیت بودن آن نیست، بلکه به معنای وجود رویکرد هنجاری در الزام به این مسئولیت است؛ جایی که انسان با جان و دل و با تمام توان و وسعش خود را در برابر دین خدا مسئول می‌داند و فریضه جهاد را در پایگاه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی مسجد جست‌وجو می‌کند. امام راحل در این خصوص می‌فرمودند: «من تکلیفم را باید ادا کنم؛ به شما بگویم. شما دانشگاهی‌ها، شما دانشجویها، همه‌تان مساجد را بروید پر کنید. سنگر است اینجا. سنگرها را باید پر کرد. «محراب» به آن می‌گویند؛ یعنی آنجایی که حرب از آن شروع می‌شود؛ محل حرب. امروز از همه روزها برای ما یعنی «امروز»، مقصود این وقت است، این عصر است از همه وقت برای ما حساس‌تر است» (موسوی خمینی، ۱۳۸۶: ۳۹۱-۳۹۳).

اینکه اشخاص نمازگزار یا مجاوران مسجد در قلب خود به مسجد احساس تعلق و مسئولیت داشته باشند لازم است، اما کافی نیست و ضرورت ایجاد می‌کند که در تشکیلات فرهنگی مسجد حضور یابند و مأموریت‌های مستمر یا کوتاه‌مدتی را برعهده بگیرند. در این طرح تلاش می‌شود تمام امور مسجد در قالب تشکیلات فرهنگی تعریف و تبیین شود و پژوهشگر معتقد است با توجه به اینکه مسجد اساساً نهادی فرهنگی و تربیتی است، تمام ابعاد و کارکردهای دیگر آن را باید ذیل حوزه فرهنگ ادراک کرد و با ملاحظات تشکیلاتی-فرهنگی

به آنها پرداخت. باتوجه به مباحث بیانیه گام دوم و استخراج مضامین فراگیر به عنوان چهار مسئولیت اصلی مسجد که ذیل کارکرد فرهنگی آن قرار می‌گیرد، در ادامه به شرح هر یک از آنها و ایده‌های اجرایی شدن آن در سطح مساجد کشور می‌پردازیم. مبنای اصلی همه مضامین حول محور «اقتدار» و «فرهنگ» قرار می‌گیرد و افزایش اقتدار تنها راهکاری است که پیش روی ایران اسلامی در مواجهه با مسائل مختلف وجود دارد (بیانات امام خامنه‌ای در نماز جمعه در تاریخ ۱۳۹۸/۱۰/۲۷). بر مبنای بیانیه، نقش مسجد در گام دوم انقلاب اسلامی افزایش قدرت نرم جمهوری اسلامی، در حوزه‌های فرهنگی، معنوی، اقتصادی و هویت ملی است.

اقتدار معنوی

اقتدار معنوی به معنای رشد قدرت درونی و اعتقادی انسان است؛ به نحوی که هیچ‌یک از عوامل خارجی نتواند خللی در رسیدن فرد به اهداف والایش ایجاد کند، و با موضوع بندگی و دین‌داری پیوندی عمیق دارد. تفسیر این مفهوم در بیانیه را باید ناظر به رویکرد مقام معظم رهبری حاصل کرد: آنچه اقتدار معنوی دارد «انسان‌ها را از درون می‌سازد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با کارگزاران حج در تاریخ ۱۳۹۲/۶/۲۰). ایشان معتقدند: یکی از عناصر اقتدار، ایمان اسلامی است، ایمان دینی است. ایمان دینی جزو مهم‌ترین عناصر مقاومت و تحرک این کشور است. ... عنصر ایمان دینی در همه حرکت‌ها [روشن است]؛ در پانزده خرداد که روشن است، در انقلاب اسلامی که روشن است، در قضیه دفاع مقدس که روشن است. در قضایای گوناگون، دین و انگیزه دینی مردم را کشاند.

این ویژگی سرمایه ایمان، همان چیزی است که انقلاب اسلامی در حرکت چهل‌ساله آینده خود نیز به آن به‌مثابه سرمایه لایتناهی نیاز دارد؛ چراکه مرز میان دوست و دشمن را مشخص می‌کند و عامل پیروزی اسلام در مقابل جهان کفر با همه تبلیغات و ثروتش است: «امروز همه ایمان در نظام جمهوری اسلامی در مقابل کفر قرار گرفته است؛ و همان‌طور که معنویت و صفا و اقتدار معنوی پیغمبر اکرم و خانواده‌اش توانست دشمن را از میدان خارج کند، به فضل الهی و به حول و قوه الهی، ملت ایران با اقتدار خود و با معنویت خود دشمن را از میدان خارج خواهد کرد.» وظیفه دنیای اسلام در موقعیت کنونی این است که «باید در خود

قدرت ایجاد کند؛ هم قدرت معنوی که قدرت ایمانی و عزم اراده است و هم قدرت مادی.» این قدرت تنها ابزار مقابله با فرعون‌ها و طواغیت زمان است؛ زیرا که «فرعون‌های تاریخ در مقابل ارزش‌های انسانی قرار دارند. دنیا دست اینهاست. در مقابله با اینها [راهکار] گرایش به معنویت، دفاع از ارزش‌های انسانی، دفاع از ارزش‌های الهی است. در راه این معارضه، باید به يك قدرتی متکی بود. این قدرت، قدرت سلاح مادی و بمب اتم و اینها نیست؛ این قدرت، يك قدرت معنوی است؛ اتکا به خداست؛ این اساس قضیه است. من و شما، بنده بیشتر از شما، محتاجیم به اینکه نیتمان را، دلما را، هدفمان را بیش از پیش خدایی کنیم. اگر این شد، مشکلات حل خواهد شد؛ اگر این شد، ما پیش خواهیم رفت؛ اگر این شد، دشمن از غلبه بر ما ناامید خواهد شد. محدودیت‌های دشمن زیاد است». بنابراین مسجد به‌عنوان نهاد مؤثر اجتماعی و مذهبی، در حوزه ایجاد و تقویت اقتدار معنوی برای آحاد مردم مسئول است و باید در ساختار فعالیت‌های مسجد به هرآنچه در راستای دفاع از ارزش‌های انسانی و ارزش‌های الهی است و به گرایش به معنویت منجر می‌شود توجه شود. در بخش پیشنهادها مقاله، به بخشی از ایده‌های مربوط به تقویت اقتدار معنوی اشاره می‌شود.

اقتدار فرهنگی

رکن دوم مسئولیت فرهنگی مسجد مربوط به ایجاد و تقویت اقتدار فرهنگی جامعه است؛ به این معنا که با تمرکز بر فرهنگ‌سازی در زمینه‌های اقتصادی، هویتی و دانش‌افزایی، به افزایش قدرت فرهنگی کشور یاری رساند. در زمینه علمی، از آن جهت که فرهنگ مجموعه‌ای است که شامل علوم، فلسفه‌ها، ذوقیات، هنر، صنعت و... می‌شود (مطهری، ۱۳۸۱: ۴۰۶-۴۰۷)، علم بخشی از سپهر فرهنگ شناخته می‌شود و فیلسوفانی نظیر فوکو، بوردیو، لیوتار و دریدا به‌رغم اختلافاتی که دارند، در هویت فرهنگی علم اتفاق نظر دارند. بر اساس این رویکرد، علم هویتی فرهنگی-تاریخی و تمدنی دارد و فرهنگ به حسب برخی نیازهای خویش، معرفت علمی را متناسب با دیگر لایه‌های معرفتی خویش پدید می‌آورد. در این نگرش، علم نیز به‌عنوان بخشی از فرهنگ، به نوبه خود، بخشی از نیازهای کلی و جزئی فرهنگ را تأمین می‌کند. با این بیان، گرچه بین علم و فرهنگ تعاملی دیالکتیکی و دوسویه برقرار است، فرهنگ در کلیت خود بر علم غالب است. علم در هر حال، جزئی از فرهنگ و متأثر از زمینه غالب بر فرهنگ است (پارسانیا، ۱۳۹۳).

مقام معظم رهبری در زمینه رابطه فرهنگ و علم اشاره دارند: «شکی نیست که بسیاری از علوم انسانی، پایه‌ها و مایه‌های محکمی در اینجا دارد؛ یعنی در فرهنگ گذشته خود ما. برخی از علوم انسانی هم تولیدشده غرب است: تاریخ، فلسفه، فلسفه دین، هنر و ادبیات، و بسیاری از علوم انسانی دیگری که دیگران حتی آنها را ساخته‌اند و به صورت یک علم در آورده‌اند، یعنی یک بنای علمی به آن داده‌اند، مواد آن در فرهنگ و میراث علمی، فرهنگی و دینی خود ما وجود دارد» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع) در تاریخ ۱۳۸۴/۱۰/۲۹).

فعالیت‌های مسجد می‌تواند در راستای ترویج تعلیم و تعلم تعریف شود؛ به نحوی که اهمیت توجه به دانش و علم‌آموزی، به نوعی فرهنگ علم‌گرایی تبدیل شود (بیانات امام خامنه‌ای در جمع دانشجویان و استادان دانشگاه صنعتی امیرکبیر در تاریخ ۱۳۷۹/۱۲/۹)؛ زیرا «ما احتیاج داریم به اینکه از لحاظ علمی پیشرفت کنیم. این نیاز قطعی ماست. اگر از لحاظ علمی پیشرفت نکنیم، تهدید دشمنان تمدنی ما و دشمنان فرهنگی و سیاسی ما، تهدید دائمی خواهد بود. آن وقتی این تهدید متوقف می‌شود یا خطرش کم می‌شود که ما از لحاظ علمی پیشرفت کنیم» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با نخبگان و استعدادها برتر علمی در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۲۵). در این رویکرد فرهنگ محور همه پیشرفت‌ها و زمینه ایجاد اقتدار در حوزه‌های مختلف است. در ادامه به تأثیر فرهنگ بر حوزه اقتدار اقتصادی و اقتدار ملی اشاره می‌شود.

فرهنگ و اقتصاد دارای پیوند و تعاملات گسترده‌ای با یکدیگرند و نتیجه این ارتباط، زایش فرهنگ خاصی تحت عنوان فرهنگ اقتصادی است که به منش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اقتصادی انسان مرتبط است. امروزه کشور شاهد نوعی بحران در فهم و ادراک مفاهیمی همچون کار، تولید، مصرف و اخلاق کسب و کار است که برائر التقاط مبانی ارزشی مدرنیته با فرهنگ ایرانی-اسلامی است. راهکار مبارزه با این موارد، تبیین فرهنگ اقتصادی مبتنی بر مبانی اسلامی است (پارسائیان و پهلوان، ۱۳۹۷). چنانچه به «اقتدار اقتصادی» با رویکرد فرهنگی نگریسته شود، اهم موضوعات بر فرهنگ‌سازی در زمینه اصلاح الگوی مصرف، فرهنگ کارآفرینی و تولید، فرهنگ خرید کالای ملی و ترویج اقتصاد مقاومتی در بدنه اجتماع و خانواده‌ها متمرکز است. بنابراین مسجد در بعد فرهنگی اقتدارآفرینی اقتصادی، باید در حوزه فرهنگ‌سازی و تعلیم و تربیت اقتصادی شهروندان برنامه‌ریزی کند.

در زمینه تقویت هویت ملی، مساجد نقش مهمی ایفا می‌کنند؛ به نحوی که برنامه‌ها، فعالیت‌ها و فضای فرهنگی حاکم بر مسجد، عزت حاصل از تکیه بر ارزش‌ها و هنجارهای داخلی را به جامعه مخاطبان بشناساند و با تکیه بر بعد تمدنی ایرانی-اسلامی، مرزبندی روشنی با تمدن غربی، لیبرالی و دشمنان سرزمینی ایجاد کند. در این زمینه رهبر معظم انقلاب تأکید می‌کنند که در رویکرد جمهوری اسلامی عزت بر اساس اعتقاد و ایمان توحیدی که خاصیت و شاخصه تفکر اسلامی است تعریف می‌شود، که به دلیل دل بستن به خدا و محبت به بندگان و خلائق الهی و لزوم خدمت به آنها ایجاد می‌شود. ملت ما ذخایر فرهنگی فراوان و پرونده بسیار درخشان در صحنه علم جهانی، در صحنه سیاست جهانی و در صحنه‌های گوناگون دارد. ایشان به بعد فرهنگی و معرفتی تبادلات و ارتباطات ایران اسلامی اشاره می‌کنند که از جنس ارتباطات و علایق انسان با انسان است و عزت را حاصل این تفاهم فرهنگی و تبادلات می‌دانند. بنابراین، عزت را «نپذیرفتن تحمیل هیچ‌کس» معرفی می‌کنند (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با مسئولان وزارت خارجه در تاریخ ۱۳۷۰/۴/۱۸).

درواقع عامل اصلی اقتدار ملی، عزتمندی حاصل از تبادلات فرهنگی و تفاهم ارتباطی است، که مسجد به‌عنوان کانون این گفت‌وگو و ادراک توحیدی بر بستر فرهنگ مؤمنانه شناخته می‌شود. ایجاد بستر گفت‌وگو در سطح شهروندان و در فضای توحیدی و ایمانی، راهی برای تثبیت روح جمعی مؤمنانه، شناخت حقایق انسانی و حرکت به‌سوی آرمان‌های انقلاب اسلامی است. این مهم همان چیزی است که به اقتدار فرهنگی منجر شده است و فرهنگ ایستادگی و سربلندی ملتی آماده برای حرکت تمدن‌ساز را به نمایش می‌گذارد. مسجد پایگاه سامان‌دهی این جریان و ایجاد تشکیلات مردمی برای حفظ، پایداری و معرفی هویت ایرانی-اسلامی به جهان است.

ایده‌های اقتدارساز در فعالیت‌های مسجدمحور

ذیل دو محور اقتدار معنوی و فرهنگی به‌مثابه مسئولیت فرهنگی مسجد، می‌توان به برخی ایده‌های اقتدارساز در فعالیت‌های مسجدمحور اشاره کرد که امید است در چهل سال دوم انقلاب اسلامی، بستر ایجاد جامعه توحیدی را فراهم آورد:

۱. برپایی کرسی‌های آزاداندیشی در مساجد: کرسی‌های آزاداندیشی در زمینه مسائل جاری محله و شهر جایی است که می‌تواند عموم شهروندان را به مساجد راهی کند تا بتوانند

در خصوص مسائل روزمره خود گفت‌وگو و چاره‌اندیشی کنند و عزم بر حل آن داشته باشند. این کرسی‌ها البته باید در زمینه مباحث عمومی تری نیز برپا شود و سازکار متقن و مطمئنی برای اداره آن در نظر گرفته شود تا امکان تثبیت و تداوم آن در فضایی علمی، محترمانه و محبت‌آمیز وجود داشته باشد. در این ایده مسجد به‌عنوان مأمن و پناهگاه شهروندان شناخته می‌شود که به‌عنوان نهاد مستقل اجتماعی، در زمینه‌های مختلف بستر گفت‌وگو، شکایت، طرح مسئله و همدلی را فراهم می‌کند که با حضور پر نشاط و همت مردم برپا شده است و از آن نگاه‌داری می‌شود. با تثبیت این جریان در سازکار مساجد، نه تنها به مهم‌ترین نیاز شهروندان که همانا ابراز وجود است پاسخ داده می‌شود، بلکه سبب ایجاد تشکیلات همدلانه‌ای می‌شود که احساس تنهایی در زندگی شهری در پرتو رویکردی توحیدی، به تدریج از زندگی آحاد مردم رخت برمی‌بندد و ضمناً پایگاه ایمان و وحدانیت، به‌عنوان عامل چنین وحدتی شناخته می‌شود؛

۲. تشکیل نهاد خانواده‌های مسجدی: متأسفانه در سال‌های اخیر فعالیت‌های مسجد به جدا کردن افراد از خانواده‌های خود و اختصاص فرصت‌های مجزا برای مسجد حتی برای ساعاتی محدود منجر شده که در بیشتر مواقع فرد در انتخاب میان خانواده و اقدام فرهنگی و اینکه کدام یک توحیدی‌تر است، دچار تعارض می‌شود، و عمدتاً بر توصیه «چراغی که بر خانه رواست، بر مسجد حرام است»، چه در بعد مادی چه معنوی، عمل می‌کنند. با اینکه سال‌هاست این تعارض بدنه فعال مسجدی را دچار آسیب و تنش کرده و بسیاری از جوانان پرشور و جهادگر، پس از ازدواج به‌ندرت وارد فعالیت‌های مسجد می‌شوند، همچنان پاسخی برای آن ارائه نشده است. ایده تشکیل نهاد خانواده‌های مسجدی، به سامانی جدید از ساختار فعالیت‌های مسجد اشاره دارد که مبتنی بر حضور و فعالیت خانواده‌های نمازگزاران در اقدامات یک‌پارچه و خلاقانه مسجد است. تشکیل بخش جدیدی از مخاطبان در قالب خانواده مسجدی‌ها، نه تنها به حل این تعارض می‌انجامد، بلکه به باز کردن باب‌های همکاری و همدلی بیشتر خانواده‌ها در فضای نورانی و توحیدی مسجد منتج می‌شود. تعریف فعالیت‌ها و برنامه‌های ویژه این بخش از مخاطبان که باید در تداوم فعالیت‌ها به اصلی‌ترین بخش مخاطبان مسجد تبدیل شود، نیازمند گفت‌وگو و تبادل نظر جمعی است. برگزاری اردوی خانوادگی شاید تنها برنامه مرتبط و مناسب نباشد. نقش این نهاد باید در همه

برنامه‌ها به‌روشنی تبیین شود: در نگاه حداقلی آن در نظر گرفتن جایگاه ویژه خانواده‌ها در برنامه‌های شب قدر، مناجات‌ها و دعا‌های ندبه و کمیل و... و در سطحی ژرف‌تر حضور خانواده‌ها در کرسی‌های آزاداندیشی و پرداختن به مباحث تربیتی و خانواده‌محور، راه‌اندازی مراکز مشاوره خانواده، مسابقات خانوادگی، برگزاری جلسات گفت‌وگوی مادران و کودکان، طراحی دوره‌های دانش‌افزایی با حضور والدین و نوجوانان (مانند دوره اندیشه اسلامی یا ارتباط مؤثر به‌صورت گروه‌های دونفره پدر و پسر) و مواردی از این دست که به گفت‌وگو، همکاری و هم‌بستگی بیشتر خانواده‌ها منجر می‌شود؛

۳. راه‌اندازی سامانه گفت‌وگو محور: در این سامانه که نقش شبکه اجتماعی را ایفا می‌کند، همه مساجد کشور دارای یک صفحه مشخص هستند و شهروندان با عضویت در هریک از برنامه‌های مسجد، به ثبت و ارائه فعالیت خود می‌پردازند. سامانه به‌طور هوشمند برنامه‌هایی را که مؤلفه‌های بیشتری در زمینه افزایش اقتدار فرهنگی و معنوی را رعایت کرده است، در صدر گزارش‌ها قرار می‌دهد و مخاطبان گسترده‌تری این اقدامات را می‌بینند و در خصوص آن نظر می‌دهند و رتبه مسجد در حوزه مسئولیت‌پذیری بالاتر می‌رود. به این ترتیب مساجد الگو با امتیاز بالاتر، به‌طور خودکار معرفی می‌شوند. در این سامانه امکان گفت‌وگو، تبادل نظر و انتقال تجربه میان نمازگزاران و فعالان مسجدی فراهم می‌شود و همه اهالی مسجد می‌توانند در سراسر کشور با یکدیگر مرتبط شوند و مسائل عمومی مساجد و نیز مسائل اقتصادی آنها به مشورت گذارده شود و راهکارهای مربوط به آنها معرفی شود.

نتیجه‌گیری

کارکرد فرهنگی مسجد در فضای فرهنگ‌مدار شکل می‌گیرد. مسئولیت فرهنگی مسجد، شامل مسئولیت یکایک نمازگزارانی است که در مسیر ایمان به خدا و جهاد در راه اهداف الهی گام برمی‌دارند. در گام دوم انقلاب اسلامی نقش مساجد در پویایی و حرکت نظام مقدس جمهوری اسلامی، بسیار جدی و ثمرده است و این نقش در اجرای دو مسئولیت فرهنگی ناظر به تقویت «اقتدار معنوی» و «اقتدار فرهنگی» جامعه تعریف می‌شوند. چنانچه مردم، هم از بعد معنوی و باطنی به غنا و قدرت درونی دست یابند و هم از جنبه علمی و هویتی تقویت شوند و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و ایرانی، به ساخت مظاهر تمدنی و

سبک زندگی بپردازند، و نمایشی از اقتدار فرهنگی ارائه کنند، در همه ابعاد زیستی، اجتماعی و سیاسی شاهد پیشرفت جدی خواهند شد. هرچند ایده‌های مربوط به مسئولیت فرهنگی مساجد، پرتعداد و دارای دامنه وسیعی از اقدامات است، سعی شد در حد بضاعت و مجال این پژوهش به سه مورد از آنها اشاره شود. به نظر می‌رسد آنچه می‌تواند کارکرد فرهنگی مسجد را پررنگ‌تر کند، تلاش برای مشارکت حداکثری شهروندان در فعالیت‌های مسجد و تعریف سازکارهای ارتباطی مناسب و همدلانه برای این حضور و پذیرش همگانی شهروندان است. همه اقدامات و برنامه‌ها باید در راستای ایجاد تفاهم یکدیگر و در مسیر حل مسائل فردی، محلی، شهری و ملی صورت بگیرد. کلید حل مسائل افراد در دست دیگرانی است که باید در محیطی توحیدی و مؤمنانه که منجر به تفاهم و ادراک مشترک می‌شود، در اختیار برادران و خواهران ایمانی قرار بگیرد.

منابع فارسی

- موسوی خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۸۶). صحیفه امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی:.
- پارسائیا، حمید (۱۳۸۷). «نسبت علم و فرهنگ»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، ش ۲.
- پارسائیان، محمد و منصور پهلوان (۱۳۹۷). «زوایای اثرگذاری فرهنگ قرآن بر اقتصاد»، دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، ش ۲۰، ص ۱۵۳-۱۷۸.
- تسوکاس، هریدیموس و رابرت چیا (۱۳۹۳). فلسفه و نظریه سازمان، ترجمه حسن دانایی‌فرد و سیدحسین کاظمی، تهران، مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- جورابلو، مهران و همکاران (۱۳۹۵). «مطالعه تجربی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان منطقه ۴ شهرداری تهران»، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی شهری، ش ۱۹، ص ۱۱۳-۱۴۰.
- دهخدا، علی‌اکبر (بی‌تا). لغت‌نامه، تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- ذکاوتی قره‌گوزلو، علی (۱۳۸۷). «کانت و مسئولیت اجتماعی-سیاسی»، فصلنامه دانشگاه قم، س ۱۰، ش ۱.
- عمید، حسن (۱۳۷۵). فرهنگ عمید، تهران، امیرکبیر.
- کوش، دنی (۱۳۹۲). مفهوم فرهنگ در علوم اجتماعی، ترجمه فریدون وحید، انتشارات سروش.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی آنتونی گیدنز، تهران، نشر نی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱). مجموعه آثار، تهران، انتشارات صدرا.
- معین، محمد (۱۳۹۲). فرهنگ معین (شش جلدی)، تهران، امیرکبیر.
- هولمز، رابرت ال. (۱۳۸۲). مبانی فلسفه اخلاق، ترجمه مسعود علیا، تهران، ققنوس.

منابع لاتین

- Falck O „Heblich S” (2007). Corporate social responsibility :Doing well by doing good ,“Business Horizon ,vol.50.
- Fowler ,H .W .and et al .(2011) The Concise Oxford Dictionary, The Classic First Edition, Oxford, Oxford University Press.

